

Marek Przeniosło

"Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim : studia dedykowane Profesor Wiktorii Śliwowskiej", red. Eugeniusz Niebelski, Lublin-Warszawa 2008 : [recenzja]

Niepodległość i Pamięć 16/1 (29), 289-291

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim. Studia dedykowane Profesor Wiktorii Śliwowskiej, pod red. Eugeniusza Niebelskiego, Lublin-Warszawa 2008, Wydawnictwo KUL i Instytut Historii PAN w Warszawie, ss. 445

„Sybir” to słowo – hasło, które kolejnym pokoleniom Polaków kojarzy się z miejscem zsyłki ich rodaków walczących o niepodległość. Niewątpliwie słowo to budzi skojarzenia negatywne, jednak w spuściznie samych zesłańców, także dotychczasowej twórczości historycznej, dostrzec można nieraz i inne oblicze Syberii¹ – krainy, która jest „straszna”, zarazem jednak fascynująca (ze względu na swe ogromne rozmiary, tajemniczość, potencjalne możliwości jakie dawała jej dobrowolnym i przymusowym mieszkańcom).

Wśród badaczy zajmujących się problematyką zesłańcą niewątpliwie czołową rolę odgrywa od lat Wiktoria Śliwowska². Biorąc pod uwagę jej wkład w te badania, także inspirującą dla wielu młodszych historyków rolę jaką odgrywała i odgrywa, pojawił się pomysł zadedykowania Pani Profesor specjalnego zbioru studiów. W dużej części są one pokłosiem zorganizowanej w 2006 r. przez Katolicki Uniwersytet Lubelski i lubelski oddział Komisji Historycznej PAN konferencji poświęconej polskim zesłańcom postyczniowym w Imperium Rosyjskim³. Zbiór poszerzono o nowe teksty, które generalnie wpisują się w tę problematykę.

Ponieważ praca dedykowana została Profesor Wiktorii Śliwowskiej, nie mogło więc w treści zabraknąć części bezpośrednio jej dotyczącej. Tak więc w początkowych fragmentach publikacji znajdujemy kilkustronicową informację o takim charakterze autorstwa Anny Brus, Mirosława Filipowicza i Eugeniusza Niebelskiego. Tekst ten nie jest „zwykłym”, „suchym” życiorysem Pani Profesor, ma niewątpliwie w pewnym stopniu charakter osobisty. Po tym fragmencie znajdujemy opracowaną przez Annę Brus bibliografię publikacji Wiktorii Śliwowskiej. Z zestawienia tego jasno wynika, że aktywność naukowa Pani Profesor w ostatnich latach jest równie duża jak w okresie wcześniejszym. Już w tym miejscu można wspomnieć, że także jeden z artykułów

1 Sybir i Syberia to słowa równolegle stosowane w języku polskim, faktycznie należy je jednak traktować jako określenia mające różne znaczenie. Sybir to nie tyle kraina geograficzna, co bardziej, jak pisze Wiktoria Śliwowska (*Ucieczka z Sybiru*, Warszawa 2005), suma doświadczeń doznanych przez polskich zesłańców na rozległych obszarach cesarstwa rosyjskiego. Dotyczy to nie tylko terenu określanego geograficznie jako Syberia.

2 Badająca dzieje XIX wiecznej Rosji Wiktoria Śliwowska przez ostatnich ponad 10 lat uczestniczyła w projekcie (przez siebie zainicjowanym) utworzenia kartoteki polskich zesłańców postyczniowych, wydała też liczne publikacje na ten temat.

3 W książce znajdujemy szczegółową informację (w języku polskim i angielskim) na temat przebiegu tej konferencji.

dotyczy Profesor Śliwowskiej. Barbara Petrozolin-Skowrońska omówiła kwestię problematyki zesłańczej w jej pisarstwie historycznym.

W książce znajdujemy artykuły dotyczące różnorodnych aspektów związanych z tematyką zesłańców postyczniowych. Cała publikacja podzielona została na cztery części: 1. Rosja, zsyłki i powstanie nadbajkalskie 1866 roku; 2. Wygnańcze losy; 3. Historycy syberyjskich zesłań; 4. O Syberii inaczej. Moim celem nie będzie przedstawianie każdego tekstów (w sumie jest ich 28), a jedynie zasygnalizowanie na wybranych przykładach niektórych poruszanych wątków. Wybrałem do tego celu 9 artykułów. Ich autorami są Eugeniusz Niebelski, Zbigniew J. Wójcik (teksty z części pierwszej), Lidia Michalska-Bracha i Wiesław Caban, Magdalena Micińska (część druga), Mirosław Filipowicz, o. Roland Prejs (część trzecia), śp. Ida Sadowska, Grażyna Jakimińska, Zdzisław Bieleń (część czwarta).

Autor tekstu z części pierwszej Eugeniusz Niebelski nawiązał do sprawy powstania nadbajkalskiego z 1866 r., a szczególnie do jego czterech przywódców: Narcyza Celińskiego, Władysława Kotkowskiego, Jakuba Rejnera i Gustawa Szaramowicza. Ci polscy „buntownicy” otrzymali wyroki śmierci, które wykonano w Irkucku w listopadzie 1866 r. Do kwestii powstania nadbajkalskiego nawiązał także Zbigniew J. Wójcik. Te wątki znajdujemy przy omawianiu przez autora sylwetek polskich przyrodników zesłańców (m.in. Benedykta Dybowskiego i Aleksandra Czekanowskiego) i ich badań naukowych prowadzonych na terenie Syberii.

We wspólnym tekście Lidii Michalskiej-Brachy i Wiesława Cabana omówiona została nieznaną kolekcja listów uczestnika Powstania Styczniowego, literata i publicysty Stanisława Miaskowskiego. Miaskowski został zesłany do guberni orenburskiej. Pochodzące z lat 1863-1867 listy adresowane są do jego żony Wincenty, najstarszej z siostr innego zesłańca syberyjskiego Wacława Lasockiego. Obecnie materiały te przechowywane są w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie. Z kolei w artykule Magdaleny Micińskiej znajdujemy informacje na temat sylwetki posła do parlamentu wiedeńskiego księdza Ludwika Ruczki, silnie angażującego się w działania, których celem było uwolnienie z zesłania osób pochodzących z terenu Galicji (po 1864 r. na zesłanie trafiło około dwóch tysięcy poddanych Monarchii Habsburskiej). W swych zabiegach ks. Ruczka posługiwał się metodami nieraz dość zaskakującymi. Uzyskał np. od władz austriackich upoważnienie, by występować z żądaniem uwolnienia tych osób, które nie dopełniły obowiązku służby wojskowej w c.k. armii. W wielu przypadkach działania okazały się skuteczne. Swymi zabiegami ks. Ruczka objął około 1000 zesłańców, z czego dla ponad 500 udało mu się uzyskać wolność. W tekście Magdaleny Micińskiej znajdujemy także informacje na temat wsparcia przekazywanego byłym zesłańcom na terenie Galicji (również tym pochodzącym z zaboru rosyjskiego). Tego zadania podejmowały się różnego rodzaju komitety pomocy i samopomocy organizowane przez osoby prywatne lub władze lokalne.

W części trzeciej zbioru znajdujemy m.in. tekst o. Rolanda Prejsa. Autor przybliżył nam postać kapucyna Wacława Nowakowskiego – sybiraka i historyka zesłańczych losów duchowieństwa katolickiego. Został on aresztowany w 1864 r. po rewizji przeprowadzonej w lubelskim klasztorze kapucynów. W celi Nowakowskiego znaleziono wówczas dokumenty świadczące o jego współpracy z powstańcami. Wkrótce otrzymał wyrok – zesłanie na czas nieograniczony w głąb Rosji. Ostatecznie trafił do Usola⁴

4 Interesujący tekst na temat Usola (dość wyjątkowego miejsca na mapie zesłańczej) zamieściła w zbiorze Anna Brus.

(dzięki zamienieniu się dokumentami z ciężko chorym własnym bratem, który również został skazany, ale „jedynie” na 6 lat katorgi⁵). Część tekstu o. Prejs poświęcił wkładowi Nowakowskiego w piśmiennictwo o księżach zesłańcach. Z kolei Mirosław Filipowicz przedstawił sylwetkę George’a Kennana – amerykańskiego dziennikarza, który podczas rocznego pobytu na Syberii (1885-1886) „odkrywał” ten teren dla siebie, ale i dla Ameryki. Powstała w wyniku jego podróży książka należała do pionierskich pozycji, dzięki którym czytelnicy amerykańscy czerpali wiedzę o Rosji, w tym szczególnie o Syberii. Jego dzieło odbiło się zresztą głośnym echem i na zachodzie Europy.

Grupę tekstów, które znalazły się w ostatniej – czwartej części zbioru, otwiera artykuł Idy Sadowskiej. Autorka skoncentrowała się na przedstawieniu Jakucji i Jakutów w życiu i twórczości Wacława Sieroszewskiego. Sieroszewski, autor pracy *Jakuci*, jest jednym z bardziej znanych i zasłużonych badaczy kultury tego narodu. W tekście znajdujemy m.in. informacje na temat jakuckiej rodziny pisarza (ożenił się z Ariną Czełba-Kysa, ze związku tego urodziła się córka Maria). Z kolei Grażyna Jakimińska w swym artykule zamieściła informacje na temat fotografii zesłańców z Usola w zbiorach Muzeum Historii Miasta Lublina. Materiały o takim charakterze Muzeum Lubelskiemu przekazał w 1921 r. mieszkający w Nałęczowie, wspomniany już wcześniej (przy okazji omawiania tekstu Lidii Michalskiej-Brachy i Wiesława Cabana), były zesłaniec syberyjski dr Wacław Lasocki. Była to część zbiorów prowadzonego przez niego Muzeum Nałęczowskiego. W skład tej kolekcji wchodziły m.in. pamiątki z powstania styczniowego, w tym fotografie zesłańców syberyjskich, ich listy oraz fragmenty twórczości poetyckiej. Artykuł wzbogacony został bogatym materiałem ilustracyjnym (prawie 30 zdjęć). O materiałach Wacława Lasockiego traktuje także tekst Zdzisława Bielenia. Autor zajął się tymi pamiątkami po Lasockim, które trafiły do Biblioteki im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. W zasobach tej placówki spośród pięciu jednostek rękopiśmiennych pochodzących z kolekcji Lasockiego, dwie są związane z zesłaniem na Syberię. W tych materiałach dość licznie występują wiersze zesłańców⁶.

Wśród autorów tekstów zamieszczonych w zbiorze znajdujemy wielu znawców przedmiotu, niejednokrotnie są to osoby ze znaczącym dorobkiem naukowym. Przeważają uczniowie i bliscy współpracownicy Profesor Śliwowskiej, także jednak inni historycy badający tematykę syberyjską. W gronie piszących znaleźli się również obco-krajowcy. Niektóre teksty wykraczają poza obszar Syberii, mieszczą się jednak w tematyce zesłańczej. Najliczniejszą reprezentację wśród autorów poszczególnych tekstów ma ośrodek lubelski, warszawski i kielecki.

Omawiana pozycja stoi na dobrym poziomie naukowym. Trzeba podkreślić, że została starannie zredagowana. Osoby przygotowujące tekst do druku postarały się o sporządzenie indeksu nazwisk. Książka została wydrukowana na dobrej jakości papierze. Na pięknej okładce (twarda oprawa) znajdujemy obraz Jacka Malczewskiego – „Sybirak”. Niewątpliwie zbiór *Zesłańcy postyczniowi w Imperium Rosyjskim* można polecić zarówno profesjonalnym historykom, jak i osobom interesującym się jedynie tą tematyką.

Marek Przeniosło

5 Po pewnym czasie ta zamiana wydała się.

6 W czwartej części pracy znajdujemy także dwa teksty autorów rosyjskich (opublikowane w języku rosyjskim) z informacjami na temat problematyki zesłańczej w zasobie archiwów syberyjskich.